

लोहोरुङ् (राई) लेखन निर्देशिका

लोहोरुङ् भाषाको

स्तरीय लेखनको लागि प्रकाशित



लोहोरुङ् (राई) लेखन निर्देशिका
लोहोरुङ् भाषाको
स्तरीय लेखनको लागि प्रकाशित

Lohorung Writing Guide
Recommendations For Standardizing Lohorung
Writing

1000 Copies

2012

मूल्य रु. २५/-

विषय सूची तालिका

विषय सूची तालिका.....	3
परिचय	5
उद्देश्य	7
अध्याय १	
लोहोरुङ् भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू	8
कण्ठ्य स्पर्श.....	15
अक्षरको अन्तमा आउने व्यजन वर्णहरू.....	16
व्यञ्जन वर्णहरूको संयुक्ताक्षर : सरल.....	17
नेपालीबाट सापटी लिइएका वा आगन्तुक ध्वनिहरू..	18
अध्याय २	
लोहोरुङ् भाषाका स्वर वर्णहरू	22
छोटा स्वर वर्णहरू.....	22
नेपालीका छोटा स्वरवर्ण भन्दा फरक	25
लामा स्वरवर्णहरू.....	25
लामो स्वर वर्णसँग छोटो स्वरवर्णको तुलना.....	28
संयुक्त स्वरवर्ण (द्विस्वरहरू).....	31
अपवाद स्वर वर्णहरू	32

अध्याय ३	
लोहोरुड् वर्णमाला	33
अध्याय ४	
लोहोरुड्मा बिराम चिन्हरूको प्रयोग.....	34
अध्याय ५	
लोहोरुड् भाषामा एकल र संयुक्त रूपमा प्रयोग गरिने नियमहरू	36
१ संज्ञा (नाम).....	36
२ सरल र संयुक्त प्रत्ययहरू.....	39
३ शाब्दिक वा मौखिक रूप.....	40
४ अव्यय/निपात.....	43
अध्याय ५	
लोहोरुड् पाठ.....	45
अध्याय ६	
निष्कर्ष.....	47

परिचय

यो पुस्तिका भाषा विज्ञान केन्द्रिय विभाग त्रि.वि र SIL को संयुक्त तत्वधानमा काठमाण्डौमा मिति २०६७ साल माघ १० गते देखि २० गते सम्मको किराती भाषा लेखन स्तरीकरण कार्यशालामा तयार भएको हो । यस पुस्तिकामा निम्न व्यक्तिहरूको योगदान रहेकोछः

श्री भवानी प्रसाद लोहोरुङ्

श्री हस्तबहादुर लोहोरुङ्

श्री बरुण (दशरथ) लोहोरुङ्

श्री लालबहादुर लोहोरुङ्

श्री बालकृष्ण लोहोरुङ्

श्री उराश लोहोरुङ्

परामर्शदाताः

प्रा. डा. माधवप्रसाद पोखरेल (त्रि.वि.)

प्रा. डा. चुडामणी बन्धु (त्रि.वि.)

डा. गोबिन्द तुम्बाहाङ्

डा. दानराज रेग्मी (त्रि.वि.)

श्री नेत्रमणी राई (त्रि.वि.)

श्री जेफ वेबस्टार (SIL)

सहजकर्ताः श्री डि. बि लिम्बू

यस पुस्तिकाको लेखनशैली निर्धारण, स्तरीकरण तथा
विकाश, बृद्धी र उत्थानको लागि सम्पूर्ण लोहोरुङ् भाषा—
भाषीहरूको अमूल्य सुझाव र सल्लाहहरूबाट गरिएको छ ।
बिस्तृत सुझाव र सल्लाहरू निम्न ठेगानामा पठाउन सक्नु
हुनेछ ।

सुझाव र सल्लाहको लागि सम्पर्क:

उराश राई

जि.पि.ओ ८९७५, ई.पि.सि. १४०२

काठमाण्डौ नेपाल ।

मो: ९७२१४४६८३५

श्री भवानी प्रसाद लोहोरुङ्

मो: ९८५१०५०१९

श्री बालकृष्ण लोहोरुङ्

मो: ९८१५३०९९५०

श्री लालबहादुर लोहोरुङ्

मो: ९८४२१०७००३

उद्देश्य

लोहोरुङ् भाषा साहित्य समिति र लोहोरुङ् अग्रज समुदायबाटको सल्लाह र सुझाउ अन्तर्गत लोहोरुङ् लेखनशैलीलाई स्तरीय बनाउने सन्दर्भमा हामीले यस पुस्तिकालाई सिफारीस गरेका छौं । मुख्यतः यसका तीनवटा उद्देश्यहरू छन्:

- (१) लोहोरुङ् भाषामा स्तरीय लेखनशैली प्रयोग गर्नलाई एकरूपता ल्याउन, किनकि यो नयाँ लिखित पुस्तिकाले सबै लोहोरुङ् भाषीहरूलाई उत्साहित बनाउनेछ भन्ने आशा गरेका छौं ।
- (२) यस लेखनशैलीबाट बिना कठिनाइ नेपाली भाषा पढिरहेका तथा लोहोरुङ् भाषामा लेखन र पढ्न सक्ने मानिसहरूलाई सहयोग पुर्याउनेछ ।
- (३) यस लेखनशैलीलाई सक्दो सहज बनाई लोहोरुङ् बालबालिकाहरूको लागि स्कूलमा पनि अध्यापन गर्न सकिने बनाउनेछ ।

अध्याय १

लोहोरुङ् भाषामा व्यञ्जनवर्णहरू

लोहोरुङ् भाषामा २६ वटा व्यञ्जन ध्वनिहरू पाइन्छन् । ४ वटा सापटीको रूपमा लिइएका छन् । प्रायः सबै ती व्यञ्जन ध्वनिहरूलाई नेपालीमा जस्तै देवनागरी लिपीमा लेखिएका छन् । यहाँ पनि देवनागरी लिपीमा भएको ध्वनीलाई यसरी (?) देखाइएकोछ ।

व्यञ्जनवर्णका उदहारणहरू

प्रत्येक शब्दहरूको शुरुमा, बिचमा र अन्त्यमा प्रयोग गरिएका व्यञ्जन वर्णहरूको उदहारण तल दिइएका छन् । लोहोरुङ् भाषाको सबै व्यञ्जन वर्णहरू शब्दको शुरुमा वा अन्तमा आउदैनन् ।

क/व	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	कुम्मा	लुक्नु
	कक्मा	फाल्नु
मध्य	टुक्मा	विरामी हुनु
	हड्क	अकौ
अन्त्य	बाक्	सुंगुर
	चाःक्	खान्छ

ख/ख	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	खा?मा	छाउनु
	खाकमा	घोचनु
मध्य	टाकखरक्	टाउको
	टुखुबा	जुधने

ग/ग	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	गुबी	यहाँ
	गोबाङ्	यहाँबाट
मध्य	चागाक्	टिडो
	चागुक्	सिगाँरिनु
अन्त्य	टःग्	पाउछ
	अःग्	बास्छ

ङ/ङ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	ङाङ्मा	बौलाउनु
	ङा	माछा
मध्य	उङ्मा	मेरो आमा
	कँडीङ्का	उकिल आएकाछौ
अन्त्य	याङ्	पैसा
	लाङ्	खुट्टा

च/च	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	चामा	खानु
	चुङ्मा	झगडा गर्नु
मध्य	आचामे	नखानु
	लीःक्वी	हुन्छन्

छ/छ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	छाक्मा	पाउंराखी
	छाःक्का	कडा, सारो
मध्य	इच्छक्	एकछिन्
	लीऐछ	हुनेछ

ज/च	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडी	जडेवायो	नमस्कार
मध्य	माज्जे	राम्रो

ट/ट्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	टाःमा	आउनु
	टोमा	ठेल्लु
मध्य	लाःटैम्पा	ल्याएको
	माःलेटीक्डा	गरेको छैन

ठ/ठ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	ठाःकमा	जोखनु
	ठाप्पा	बुढा
मध्य	वाठाङ्पा	केटा
	मान्ठा	किन

ड/ङ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	डःकमा	खनुनु
	डा?मा	आउनु
मध्य	चाडा?मा	खाएर आउनु

ढ/ढ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	ढ्यापा	ठूलो
	ढारी	सम्म
मध्य	खाङ्ढाङ्कु	हेरीरहन्छ

न/न्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	नुःमा	राम्रो हुनु
	नाःमा	विषाउनु
मध्य	सेन्टा	राती
	नीम्नीङ्	पोहोर

अन्त्य	लेन्	जिब्रो
	खेन्	तिहुन्

प/प्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	पी?मा	दिनु
	पाक्मा	उघाउनु
मध्य	साप्मा	लेख्नु
	लेपीटे	गरिदेउ
अन्त्य	खाप्	भाषा
	डाप्	साला

फ/फ्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	फा?मा	ठटाउनु
	फङ्मा	तिर्नु
मध्य	साफुक्	मुत्रथैली
	लाम्फु	बाटो

ब/ब्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	बु:मा	सुकाउनु
	बा:मा	बुनु
मध्य	टाबाङ्	पाहुना
	हा:बा	रोयो

भ/भ	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	भैम्मा	पस्नु
	भैए	यति लामो
मध्य	आभैम्मा	नपसौ
	लुभेने	ल हिड

म/म्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	माक्मा	पोल्नु
	माक्मा	पोल्नु
मध्य	चाःमा	खानु
	सेम्मा	जिस्काउनु
अन्त्य	नाम्	घाम
	खोम्	उसको

य/य्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	युमा	ओर्लनु
	या?मी	मानिस
मध्य	चायाक्मा	खाइ राखौ
	साया	आत्मा

र/र्	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	रःगे	कुट्

	रुक्मा	मुङ्क्याउनु
मध्गय	चरुङ्	गहकिलो
	कैरु	बोलायो

ल/ल	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	लीमा	गुलियो हुनु
	ला:मा	लिनु
मध्य	सीक्लीप्	उडुस
	फल?वा	अण्डकोष

व/व	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	वेन्चा	जवान
	वा:	कुखुरा
मध्य	ही?वापा	हावा
	टावामा खेवामा	दिदीबहिनी

स/स	लोहोरुङ्	नेपाली
अगाडि	सा?मा	लेख्नु
	सा:मा	ओसानु
मध्य	इक्सामा	सोल्टिनी
	चासाक्	सामल

ह/ह	लोहोरुङ्	नेपाली
-----	----------	--------

अगाडि	हाम्मा	बचाउनु
	हाड्	राजा
मध्य	बी:१वा	लोहोरुड् थर
	पेन्हीसीनी	बस्न सकिदैन

कण्ठ्य स्पर्श

लोहोरुड् भाषाका केही शब्दहरूका बिच भागमा कण्ठ्य स्पर्श भएर वा घाँटीमा रोकिएर उच्चारण हुन्छन् । यो ध्वनि व्यञ्जन वर्ण पनि हुन्छ, जस्तै: क, ग, प आदि । यो ध्वनि नेपालीमा पाइदैन, लोहोरुड्मा पाइन्छ र यिनीहरूलाई यस प्रकार (१) चिन्ह प्रयोग गरी लेखिएका छन् ।

उदाहरणहरू:

१	लोहोरुड्	नेपाली
मध्य	हा:१मा	रुनु
	हाक्मा	खुवाउनु
	हा१मा	बिक्री हुनु
	है:१मा	टोक्नु
	है:क्मा	काट्नु

अक्षरको अन्तमा आउने व्यञ्जन वर्णहरू

माथि दिइएको तालिकाहरूमा हामीले हेर्दा केही व्यञ्जन वर्णहरू अक्षरको बिचमा र अन्तमा पनि आउन सक्छन् । यस्ता व्यञ्जन वर्णहरू निम्न लिखित छन्:

?	क	ग	ङ	न	प	म
---	---	---	---	---	---	---

अक्षरको अन्तमा आउने व्यञ्जन वर्णहरूलाई शब्दको अन्तमा पनि तल उदाहरणहरूमा देखाइएका छन् ।

	लोहोरुङ्	नेपाली
क	कैकैक्	मकै
	बाक्	सुगुर
ग	अःग्	बास्छ
	टःग्	पाउछ
ङ	नीङ्	नाम
	हाङ्	र, राजा
न	लेन्	जिब्रो
	सेन्	खिल
प	खाप्	भाषा
	डाप्	साला
	चाप्	भूत
म	खाम्	माटो
	चाम्	भात

व्यञ्जन वर्णहरूको संयुक्ताक्षर : सरल

शब्दखण्डहरूका अन्त्यमा व्यञ्जन वर्णहरू आउँदछन्, र अर्को व्यञ्जन वर्णलाई पछ्याउँदछ, यस्तो व्यञ्जन वर्णलाई संयुक्ताक्षर वा आधा अक्षरमा लेखन सकिन्छ । लोहोरुङ् भाषामा पनि नेपालीमा जस्तै आधा र हलन्त प्रयोग गरेर लेखिन्छ । यस्ता केही लिखित अक्षरहरूलाई स्तरीय बनाउन केही नियमहरूको निर्माण गर्न आवश्यक

हुन्छ।

यहा हलन्त नदिइ र दिइ प्रयोग गरी लेखिएका केही शब्दहरू तल दिइएका छन् ।

यसरी लेख्नुहोस्	यसरी नलेख्नुहोस्	नेपाली
खीम्नुङ्	खिम्नुङ्	घर सँग
पाप्पा	पाप्पा	बाजे
रःकमा	रःक्मा	कुटनु
सेन्डुमा	सेन्डुमा	नङ्
बेक्बीक्	बेक्बीक्	पेरुङ्गो
मीक्पवा	मिक्पवा	आनो

नेपालीबाट सापटी लिइएका वा आगन्तुक ध्वनिहरू

लोहोरुङ्मा पनि अन्य भाषामा जस्तै केही शब्दहरू र अरू नजिकका भाषाहरूबाट ध्वनिहरू सापटी लिइएका वा आगन्तुक भएर आएका छन् । मुख्यतया, लोहोरुङ् भाषाको दैनिक बोलीचालीमा अधिकांश नेपाली शब्दहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । धेरै अवस्थाका कारण लोहोरुङ् भाषामा नेपाली शब्दहरू सापटी लिइ लोहोरुङ् भाषामा ग्रहण गरिएका छन् । यिनीहरूको उच्चारण लोहोरुङ् वर्ण

अनुसार गरिएका छन् । त्यसकारण हामीले लोहोरुङ् भाषाको लेखनमा नेपाली शब्दका हिज्जेहरूलाई लोहोरुङ्मा सापटी लिने बारे निर्णय गरेका छौं ।

नेपाली स्वर वर्णहरू

नेपाली स्वर वर्णहरू “छोटो” अथवा “लामो” हुँदैनन् । यिनीहरूलाई एकै किसिमले उच्चारण गरिन्छ । तर लोहोरुङ् भाषामा हरेक स्वर वर्णहरू छोटो र लामो दुवै उच्चारण हुने भएकोले साधारणतया छोटो स्वरका लागि नेपाली स्वरवर्ण जस्तै प्रयोग गर्ने र जहाँ लामो स्वर वा दीर्घ स्वरका लागि यस प्रकारको चिन्ह (ः) प्रयोग गर्नका लागि सिफारिस गरेका छौं । उदहारणहरू—

उ (उ) अनि उः (उः)

इ (इ) अनि इः (इः)

नेपाली व्यञ्जनहरू

केही सामान्य नेपाली ध्वनिहरू लोहोरुङ् उच्चारणहरूमा छैनन्, जस्तै तल दिइएका ध्वनिहरू—

ज	ण	त	थ	द	ध	ष	श	क्ष	त्र	ज्ञ
---	---	---	---	---	---	---	---	-----	-----	-----

नेपाली व्यञ्जन संयोजनहरूमा बिशेष नेपाली चिन्हहरू हुन्छन्, लोहोरुङ्मा भने हुँदैनन् ।

त्यसकारण, तलका कुराहरू लोहोरुङ्का निम्ति हामी सिफारिस गर्दछौ ।

लोहोरुङ् भाषामा नभएका वा समावेश नगरिएका व्याञ्जन वर्णहरूलाई नेपाली भाषाबाट सापटी लिई लोहोरुङ् भाषा अनुसार नै उच्चारण गरी लेखिएकोछ ।

	नेपाली	लोहोरुङ्
त	तर	टर
	तालु	टालु
झ	झण्डा	झन्डा
	झरना	झर्ना
ण	प्राण	परान्
	ऋण	रिन्
ज	पञ्च	पन्च
	पञ्चमी	पन्चमी

नेपाली शब्दहरू लोहोरुङ्मा अंगीकार गरिएका छन् तर पनि अझ नेपाली शब्दहरू प्रष्टरूपमा चिनिएका छन् र यिनीहरूको हिज्जे पनि स्तरीय नेपाली अनुसार लिइएका छन् । केही उदाहरणहरू :

नेपाली	लोहोरुङ्
स्याल	स्याला

सीक्री	सीकरी
एक	एकक
मुन्द्री	मुन्दीरी
प्लेन	प्लेन
सुरुवाल	सुर्वाला

अध्याय २

लोहोरुङ् भाषाका स्वर वर्णहरू

लोहोरुङ् भाषामा १४ वटा स्वरवर्णहरू छन्, ती मध्ये ७ वटा स्वर वर्णहरू छोटा र ७ वटा स्वर वर्णहरू लामा छन् । यी दुईवटा स्वर वर्णहरू, “ऐ र ऐः” ध्वनि नेपालीमा पाइदैन ।

छोटा स्वरवर्णहरू	अ/ 	आ/ ा	इ/ ी	उ/ ु	ए/ े	ओ/ ो	ए/ े
लामा स्वरवर्णहरू	अः /	आः/ ाः	इः /	उः/ ुः	एः/ ेः	ओः ोः	एः/ ेः

छोटा स्वर वर्णहरू

यी छोटा स्वरवर्णहरू नेपालीमा उच्चारण गरे जस्तै उच्चारण गरिन्छन् । तल दिइएको तालिकामा ती सबै स्वरहरूलाई तीन अवस्थाहरूमा नै उत्पन्न भई आएको कुरा देखाइएका छन्: शब्दको शुरूमा, शब्दको बीच भागमा (दुबै शब्दखण्डहरूमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू बिना), र शब्दको अन्तमा ।

तल दायाँ पट्टि नेपालीमा ती शब्दहरूको अर्थ दिई

उदहारण दिइएको छः

	लोहोरुङ्	नेपाली
अ	अक्मा	मर्नु
	अङ्मा	बग्नु
	सक्मा	सास
	टक्मा	अडेस लाउनु
	आकर	त्यत्ति
	हइक	अकौ
	आ	आ?मा
आज्जा		तिमिहरु
चाक्मा		सिंगार्नु
लीम्पा		गुलियो
लीङ्मा		चिन्डो
इ	इमा	सुत्यो
	इगाःची	यिनिहरु
	मीक्	आखा
	मीक्ची?वा	कचेरा
	चाःक्ची	खान्छन्
	टाःक्मी	आउछन्

उ	उम्मा	मुख भित्र राख्नु
	उबु	बन्द गर्‍यो
	टुकमा	बिमार हुनु
	लुकमा	गोरुले हान्नु
	हाबु	अड्कायो
	रःगु	हिर्कायो
ए	एमा	सेकायो
	ए?मा	भाँच्नु
	सेमा	जिस्कायो
	वे?मा	महुरी
	पुबे	निचोर
	टुकखेक्	दुःख्छ
ओ	ओप्लीङ्मा	जुनकिरी
	हुम्मा	पुर्नु
	खोम्मा	जम्मा गर्नु
	टोम्मा	ठेल्नु
	सोःबो	छाम है
	चोब्न	सबै

नेपालीका छोटा स्वरवर्ण भन्दा फरक

लोहोरुङ्मा नेपालीमा नपाईने एउटा छोटो स्वरवर्ण पाइन्छ । यो ए स्वरवर्ण जस्तै हुन्छ, यसलाई हामीले “^०” को रूपमा लेख्न सिफारिस गरेका छौं । यस स्वरले दुई अवस्थाहरूमा मात्र ध्वनि उत्पन्न गरेको पाइएकोछ । जसलाई तलका उदहारणमा देखाइएको छ । शुरूको शब्दमा र शब्दको बीचमा (दुबै शब्दखण्डमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू बिना पनि), र अन्तिम शब्दमा —

	लोहोरुङ्	नेपाली
ऐ	ऐकमा	छेकनु
	ऐट्टुबाङ्	अल्ली
	टै?मा	कोट्याउनु
	ने?मा	पाउलिनु
	प:गै	उट्
	चाआम्ने	खायौ

लामा स्वरवर्णहरू

लोहोरुङ्मा ७ वटा लामा स्वरवर्णहरू छन् । जस्तै लामा स्वर ध्वनिहरू - अः, आः, इः, उः, एः अनि ओः र ऐ पाइएका छन् । यिनीहरूको उच्चारण चाहिँ

साधारणतयः नेपालीका स्वरवर्णका उच्चारण भन्दा केही लामो हुन्छ । यी स्वरवर्णहरू लेखनको लागि छोटो स्वर अक्षरहरूका पछाडि नेपालीको विसर्ग (यस्तो चिन्ह [:]) प्रयोग गर्न सिफारिस गरिएकोछ । इः र एः

तल दिइएको तालिकामा यस्ता स्वरहरूलाई तीन अवस्थाहरूः शब्दको शुरूमा, शब्दको बीच भागमा (दुबै शब्दखण्डहरूमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू बिना), र शब्दको अन्तमा उत्पन्न भई आएको कुरा देखिन्छन् । अन्य बांकी स्वरहरूले दुई अवस्थाहरूः शुरूको शब्दमा र शब्दको बीचमा (दुबै शब्दखण्डमा अन्तिम व्यञ्जन वर्णसँग र तिनीहरू बिना पनि) मा मात्र ध्वनि उत्पन्न गरेको पाइएकाले सोही अनुसार तल दायाँ पट्टि नेपालीमा ती शब्दहरूको अर्थ खुलाइ उदहारण दिइएको छ—

अः	अःकमा	बास्नु
	सःग्मा	धुनु
	डःकमा	खन्नु
	आनागः	तिमी त
आः	आःकमा	फटाउनु
	वाः?मा	बुझनु
	हाःमा	बाड्नु

	आखा:	ती
इः	इःकमा	उठाउनु
	इः?मा	सिकाउनु
	हीःकमा	बान्नु
	याम्इःसै	दूब्लो
	हीः	दिसा
	मीः	आगो
उः	उःकमा	ताम्नु
	उःगु	तान्यो
	टुःकमा	पुछ्नु
	नुःमा	निकोहुनु
एः	एः?मा	टाँस्नु
	पेःमा	उङ्नु
	टेःमा	पल्टनु
ओः	ओःप्मा	बाल्नु
	ओःमा	उघार्नु
	योःमा	भत्काउनु
	लोःमा	भन्नु

ऐः	ऐः?मा	धाउनु
----	-------	-------

ऐः	ए हो र
लैः?मा	गर्नु
टैः?मा	ल्याईपुराउनु
डैःरुने	ढुङ्गाले हान्यौ?
बैःरुने	चिर्थौ

लोहोरुङ् भाषामा हाल सम्म गरिएको अध्ययन अनुसार तल उल्लेखित स्वर वर्णहरू शब्दको अन्त्यमा आउदैनन् । यसको लागि अझ अध्ययन तथा अनुसन्धान जारी रहेको छ । साथै तपाईंहरूको सुझावहरूको अपेक्षा गर्दछौ ।

अ	उः	एः	ओः
---	----	----	----

लामो स्वर वर्णसँग छोटो स्वरवर्णको तुलना

लामो स्वर वर्णहरूका ध्वनिहरू छोटो स्वर वर्णहरू भन्दा फरक हुन्छन् । जस्तो - आ र ओ । यिनीहरूको ध्वनि फरक हुन्छ र शब्दका अर्थहरू पनि फरक हुन्छ, त्यस्तै- जस्तै- अः र अ को भिन्न ध्वनि छ, त्यसैले अर्थहरू पनि फरक हुन्छन् ।

यहाँ केही लामा स्वर वर्णसँग शब्दहरूको उदाहरण दिइएका छन्, जसको छोटो स्वर वर्णसँग अर्को उस्तै शब्दहरूको आवाज भएको देखाइएको छ । यहाँ अन्तमा

एउटामा चाहिँ स्वर वर्ण व्यञ्जन वर्णसँग शब्दखण्ड भएको र दुई वटामा चाहिँ व्यञ्जन वर्णसँग नभएका दुईवटा उदाहरणहरू देखाइएका छन्:

अः	(ने)	अ	(ने)
अःकमा	उक्काउनु	अकमा	मर्नु
सःकमा	धुनु	सकमा	खाँदनु
मःकमा	खोले पकाउनु	मकमा	छोप्नु
डःकमा	खान्नु	डकमा	ठुङ्नु

आः	(ने)	आ	(ने)
चाःकमा	पौडनु	चाकमा	सिंगार्नु
काःची	कराउनु	काची	हामी दुई
काःनी	कराउदैन	कनी	हामी धेरै
काःकमा	नाघनु	काकमा	चकिर्नु

इः	(ने)	इ	(ने)
इःमा	सिकाउनु	इमा	सुत्यो
टीःमा	लाउनु	टीमा	थिच्चु
लीःमा	खेलनु	लीमा	गुलियो भयो
कीमा	भर्सर्नु	कीमा	कुहियो

उः	(ने)	उ	(ने)
टुःकमा	पुछ्नु	टुकमा	दुख्नु
टुःमा	गोरु जुज्नु	टुमा	हजूरमा
कुःमा	तताउनु	कुमा	लाटी

एः	(ने)	ए	(ने)
एःप्मा	टाँस्नु	ए?मा	भाँच्नु
सेः?मा	बोलाउनु	से?मा	मार्नु
हेः?मा	खोक्नु	हे?मा	खस्नु
लेःमा	जान्नु	लेमा	फकायो

ओः	(ने)	ओ	(ने)
टोःमा	खन्नु	टोमा	ठेल्यो
होःमा	पोख्नु	होमा	सुनियो
कोःबु	टिप्यो	कोबु	अङ्गाल्नु

ऐः	(ने)	ऐ	(ने)
टैःमा	ल्याउनु	टैः?मा	कोट्याउनु
कौः?मा	बोलाउनु	कौ?मा	उम्रनु
सैःकमा	छान्नु	सैकमा	थुन्नु

संयुक्त स्वरवर्ण (द्विस्वरहरू)

लोहोरुङ् शब्दहरूमा दुई वटा स्वरध्वनिहरू एकै साथ आउछन् । यहाँ दिइएको अनुसार केही त्यस्ता संयुक्त स्वरहरू पाइन्छन् ।

दुईवटा स्वर वर्णहरू आउँदा स्वर वर्णहरूलाई पुरा रूपमा छुट्टै लेख्नु पर्नेछ तर छोटकारीमा लेख्न पाइने छैन ।

स्वरवर्ण	यसरी लेख्नुहोस्	यसरी नलेख्नुहोस्
आ+इः	चाइः	चै
आः+ए	टाःए	टै
उ+आ	चुआ	चुवा, च्वा
उ+इ	चुइक्	चुवीक्
उः+ए	कुःए	कुवे, क्वे
इः+ए	टीःए	टीये
ओः+ए	लोःए	लोवे
आ+आ	टाआ	टाः
इ+इ	पीइट्टु	पीःट्टु
एः+ए	चेःए	चेये

अपवाद स्वर वर्णहरू

लोहोरुडः शब्दहरूमा अपवादको रूपमा कहिले काँही तलका शब्दहरू प्रयोगमा आउछन् तर थोरै भन्दा थोरै मात्र प्रयोगमा आउने भएको हुनाले ती स्वर वर्णहरूलाई वर्णमालामा लेख्नु पर्दैन ।

उदाहरण— प्वाँरीमा (धुयेरो फुल) ।

अध्याय ३ लोहोरुङ् वर्णमाला

लोहोरुङ् भाषामा उच्चारण, स्वरवर्ण र व्यञ्जन वर्णको होसियारीसाथ अध्ययन र छलफल पश्चात् हामीले लोहोरुङ् भाषाको वर्णमालाको अक्षरहरू निम्न तरिकाले सिफारिस गरेका छौं । (यहाँ नेपालीबाट सापटी लिएका ध्वनिहरू पनि सम्लग्न गरेका छौं)। यी अक्षरहरूलाई निम्न तरिकाले वर्णानुक्रममा राखिएका छन्। यी अक्षरहरूलाई शब्दकोष अनुसार क्रममा राखिएका छन् ।

अ	अः	आ	आः	इ	इः
उ	उः	ए	एः	ओ	ओः
ऐ	ऐः				
?	क	ख	ग	घ	ङ
	च	छ	ज	झ	
	ट	ठ	ड	ढ	न
	प	फ	ब	भ	म
य	र	ल	व	स	ह

अध्याय ४

लोहोरुङ्मा बिराम चिन्हरूको प्रयोग

सामान्य नेपालीमा प्रयोग गरिएका चिन्हरू नै लोहोरुङ्मा पनि प्रयोग गरिएका छन् । विराम चिन्ह प्रयोग गर्नु अगाडि खाली ठाउँ राखिँदैन । यहाँ लोहोरुङ् भाषामा विराम चिन्हरूको प्रयोग गरिएका केही उदाहरणहरू यस प्रकार देखाइएका छन्—

,	मैले भात खाएँ, मुसुरी दाल र हरियो साग (काडै चाम् चउङ्, मुसुरी पाइटो नुङ् सागा)
;	मैले भात खाएँ; सिलासले मुसुरी दाल खानुभयो । (काडै चाम् चउङ्; सीलासएँ मुसुरी डाल चाउ ।)
—	निम्न कुराहरू खानुहोस्: भात र मुसुरीको दाल । (मीम्माहा ठोका चाए—चाम् नुङ् मुसुरीमीपाइटो ।)
	मैले भात खाए । (काडा चाम् चाइङ् ।)
?	के तिमीले भात खायौ ? (आना चाम् चाआनेहँ ?)
!	उसले सबै भात खायो ! (खोसे चोप्नो चाम् चाइखेट्टु !)

यहाँ दुईवटा समूह गरी लोहोरुङ्मा प्रत्यक्ष कथन र दोस्रो तहको कथन वा भनाईहरूलाई विराम चिन्हरूको

प्रयोग सहित प्रस्तुत गरिएको छ । कमा (,) र खाली ठाउँ () भित्रका भनाइ भन्दा पहिला अथवा अघि प्रयोग गरिन्छ, त्यसपछि उद्धरण चिन्हहरूको प्रयोग गरिन्छ र भनाइलाई समेटिन्छ । अप्रत्यक्ष कथन वा भनाइहरूमा कुनै पनि त्यस प्रकारको उद्धरण चिन्हको प्रयोग गरिदैन । उदाहरणहरू यस प्रकार छन् ।

प्रत्यक्ष कथन	उसले भन्यो, “के तिमीले भात खायौ?” (खोसे लोसु, “आना चाम् चाआनेहे?”)
दोस्रो प्रकारको भनाइ	उसले भन्यो, “के तिमीले तिम्रो आमाको आवाज सुन्यौ? तिनले भनिन्, “तिम्रो भात खाउँ !” (खोसे लोसु, “आने आनाम् आमाम् खानावा खेमुनेहे? खोसे लोसु, ‘आनाम् चाम् चा?ऐ !”)
अप्रत्यक्ष कथन	उसको आमाले उसलाई भात खाने कुरा बताइन् । (उम्माऐ खो चाम चा:मै खानावा लोसु ।)

अध्याय ५

लोहोरुङ् भाषामा एकल र संयुक्त रूपमा प्रयोग गरिने नियमहरू

यो अध्यायको मुख्य उद्देश्य भनेको लोहोरुङ् भाषामा कुन शब्द वा व्याकरणिक विशेषतालाई एक शब्दमा लेख्ने कि छुट्टा छुट्टै शब्दमा लेख्ने भन्ने बारेमा बताउनु हो । एउटा शब्दलाई व्याकरण मिलाएर लेख्दा एकसाथ लेखिन्छ तर लोहोरुङ् लेखनशैलीमा नेपाली लेखनशैली अनुसार छुट्टा छुट्टै लेखिने शब्दहरूलाई एकसाथ लेख्नु पर्ने पनि हुन्छ र नेपालीमा एकसाथ लेखिने शब्दहरूलाई छुट्टा छुट्टै पनि लेख्नु पर्ने हुन्छ ।

१ संज्ञा (नाम)

१ (क)

वहुवचन स्वामित्व वाचकले सर्वनामहरूसँग सम्बन्ध राख्दछ । त्यसकारण, बहुवचनमा स्वामित्वका शब्दहरू पूर्ण अलग र स्वतन्त्र रूपले लेखिन्छन् । जस्तै: तल केही उदाहरणहरू दिइएका छन् ।

लोहोरुङ्				नेपाली
खोचीमी	+	खीम्	खोचीमी खीम्	उनीहरूको

				घर
कानीमी	+	खीम्	कानीमीखीम्	हाम्रो घर
काचीमी	+	खीम्	काचीमी खीम्	हाम्रो घर (समावेशी)
काचीगामी	+	खीम्	काचीगामी खीम्	हाम्रो घर (असमावेशी)
कानीमी	+	खीम्	कानीमी खीम्	हाम्रो घर (समावेशी)
काङ्कामी	+	खीम्	काङ्कामी खीम्	हाम्रो घर (असमावेशी)

१ (ख) एकवचन र बहुवचन नाम :-

लोहोरुङ् भाषामा नामलाई बहुवचन बनाउँदा सो नामको पछाडि प्रायः चि प्रत्यय जोडी यसलाई नामसँगै लेखिन्छ । तर सजिव प्राणीहरू बाहेक अन्य वस्तुहरूमा बहुवचन जनाउन चि प्रत्यय लाग्दैन । जस्तै उदाहरण -

एकवचन		बहुवचन	
हु?वा	कुकुर	हु?वाची	कुकुरहरू
वाः	कुखुरा	वाःची	कुखुराहरु
या?मी	मान्छे	या?मीची	मान्छेहरू

एकवचन		बहुवचन	
लुङ्क?वा	ढुङ्गा	लुङ्क?वा	ढुङ्गाहरु
खीम्	घर	खीम्	घरहरु
सीङ्	रुख	सीङ्	रुखहरु

१ (ग) संयुक्त नाम

संयुक्त नाम (दुई वटा संज्ञा) यिनीहरूको आफ्नै भिन्नै किसिमको पृथक् अर्थ हुन्छ । तर संयुक्त रूपले जोडिएर एउटै अर्थ दिन्छ) लोहोरुङ्मा धेरै जसो साझा हुन्छन् । यस्ता संज्ञाहरू एकैसाथ एउटै शब्दमा जोडेर लेखन हामीले सिफारिस गरेका छौं । यहाँ केही उदाहरणहरू छन्:

संयुक्त संज्ञा		साधारण संज्ञाहरू	
हाङ्खीम्	राज दरबार	हाङ् खीम्	राजा घर
साप्वा	मसी	साप्	लेख्छ

		वा	पानी
--	--	----	------

२ सरल र संयुक्त प्रत्ययहरू

लोहोरुङ् नामहरूमा धेरै प्रकारका प्रत्ययहरू हुन सक्छन्, जसलाई प्रत्यय जोडिएको भनिन्छ । कारणवश यी प्रत्ययहरू नामसँग गाँसिन्छन् । सरल प्रत्ययहरूमा एउटा मात्र प्रत्यय हुन्छ जुन नामसँग जोडिन्छ । संयुक्त प्रकारका प्रत्ययहरू क्रमबद्धसँग हुन्छन् अथवा दुई वा सो भन्दा बढी प्रत्ययहरू नामसँगै जोडीएर लेखिन्छन् । तल विभिन्न किसिमका नाम प्रत्ययहरूका उदाहरणहरू देखाइएका छन् र तिनीहरू नामसँग जोडिएर लेखिएका छन्:

लोहोरुङ्				नेपाली
खीम्	+	पी	खीम्पी	घरमा
खीम्	+	पाङ्	खीम्पाङ्	घरदेखि
खीम्	+	नुङ्	खीम्नुङ्	घरसँग
खीम्	+	पा + न	खीम्पान	घर भएर
खीम्	+	मी	खीम्मी	घरको
खीम्	+	ऐ	खीम्ऐ	घरले

खीम्	+	गः	खीम्गः	घर त
------	---	----	--------	------

यहाँ लोहोरुङ् भाषाका ती शब्दहरू कुनै बेला प्रत्यय जस्तै हुन्छन्, त्यसले संज्ञाहरूको कार्यलाई परिवर्तन गर्दछ र यी शब्दहरूलाई छुट्टै लेखिन्छन् । यी शब्दहरू प्रायः बिना संज्ञा एकलै भएका अथवा लेखिएका हुन्छन् । यहाँ तल तालिकामा तिनीहरूको उदाहरण प्रस्तुत गरिएको छ ।

लोहोरुङ्				नेपाली
खीम्	+	ढारी	खीम्ढारी	घरसम्म
खीम्	+	हङ्सी	खीम्हङ्सी	घरभित्र

३ शाब्दिक वा मौखिक रूप

३ (क) नकारात्मक पूर्णता

लोहोरुङ् भाषामा नकारात्मक पूर्णताका पक्षका शब्दहरूलाई दुई अलग प्रकारले पनि लेखिएका छन् ।

लोहोरुङ्	काडागै मान्ते	+	ट्	ड्डा	काडागै मान्ते:टी?डा
नेपाली	मैले छैन गरे	+	को		मैले गरेको छैन

३ (ख) क्रमिकता

यहाँ लोहोरुङ्मा प्रगतिको क्रमिकतालाई भिन्नै किसिमले यसको प्रक्रिया र कार्यलाई देखाइएको छ । यसको निर्माण सामान्य (धातु रूपायन) रूप बनाउने क्रियाद्वारा निर्माण हुन्छ यसले समकालिन प्रत्यय-ए सिकुङ् ले सहायक क्रिया “हुनु, छु” लाई पछ्याउँछ । यसरी यी दुबै मुख्य क्रिया र सहायक क्रियाहरूको पूर्ण रूपान्तरण हुन्छ । यसैले हामी यी पूर्णकालिक शब्दहरू दुई अलग रूपमा लेखिएको कुरा जानकारी गराउँदछौ ।

लोहोरुङ्	काडाए लैः?मा	+	ऐ	सीकुङ्	काडाए लैः?मे सीकुङ्
नेपाली	म गर्छु	+	दै	छु	म गर्दैछु

यहाँ केही विभिन्न किसिमका क्रमिकताका उदाहरणहरू उल्लेख गरिएका छन्:

लोहोरुङ्	नेपाली
खोचीऐ मुमे सीकुची	उनीहरूले गर्दैछन
खोचीऐ खो पेःसे येबामी	उनीहरूले उनको हासो उडाउदै उभे ।
खो खेम्से पेनुक्	ऊ सुन्दै बस्छ ।

३ (ग) सहायक क्रिया

अन्य प्रकारका मौखिक संरचनामा दुई वटा क्रियाहरूको पूर्ण रूप कुनै पनि प्रत्यय बिना निर्माण भई तिनीहरू गाँसिएका हुन्छन्, जसमा पहिलो क्रियाले शुरूको अर्थ दिन्छ, र दोस्रो क्रियाले त्यसको केही वास्तविक अर्थ बोकेको हुन्छ । यी दुबै क्रियाहरूको बनौटमा प्रत्यय र उपसर्ग सहित पूर्ण क्रियाको रूप बनेको भएता पनि यिनीहरूलाई एकै शब्दमा लेखिएको कुरा सिफारिस गर्दछौ ।

लैः?मा (गर्नु)	+	पी?मा (दिनु)	-->	लैःपी?मा (हमीलाई गरीदिनुस)
रःग्मा (पिट्नु)	+	ही?मा (पोल्नु)	-->	रःग्इट्टुची (उनीहरूले उनलाई पिटी हाले)
लैः?लैः?मा (गर्नु)	+	खाङ्मा (हेर्नु)	-->	लैःखाङ्मा (गरी हेरौ)
चीःक्टीमा (पुर्यानु)	+	डामा (झार्नु)	-->	चीःक्टीडामा (पुर्याई राख्नु)

३ (ख) क्रिया शब्दहरूको समूह

अर्को प्रकारको मौखिक बनौटमा क्रियाले संज्ञासँग

सम्बन्ध गाँस्टदछ अथवा क्रिया संज्ञाको पछाडि आउदछ।
यसको बनौट पनि दुई छुट्टाछुट्टै शब्दहरूमा लेखिएको कुरा
हामी जानकारी गराउँदछौं।

सोम् (भित्रिमन कलेजो)	+	टुक्मा (दुख्नु)	-->	सोम् टुगु (उनले तिनीहरूलाई माया गर्‍यो)
नीवाँ (मन)	+	मीचामा (संझनु)	-->	नीवाँ मीच्चामे (मैले बिर्सिन)
नीवाँ (मन)	+	ए२रा (भाँचिनु)	-->	नीवाँ एरा (उनको हृदय टुट्यो)
नीवाँ (मन)	+	युङ्मा	-->	नीवाँयुङ् (मन राखि दियो)
नीवाँ (मन)	+	टुक्मा	-->	नीवाँ टुगा (मन दुख्यो)
नीवाँ (मन)	+	आङ्मा	-->	नीवाँआङ् (मन थाम्यो)

४ अव्यय/निपात

लोहोरुङ् भाषामा विभिन्न किसिमका सानो अंशका
शब्दहरू छन् । ती प्रत्येक शब्द अनुसार प्रयोग गरिन्छन् ।

केही अव्ययहरू शब्दहरूसँगै जोडिएर लेखिन्छन् भने केही छुट्टै अव्यय मात्रै लेखिन्छन् । हामी यो सुझाउ दिन्छौ ।
निम्न प्रकारका अव्ययहरू प्रत्यय जस्तै गरी लेखिएका छन् किनकी यिनीहरूले शब्दलाई स्पष्ट प्रभाव पार्दछन् ।

लोहोरुङ् निपातहरू	नेपाली	लोहोरुङ् उदाहरण	नेपाली उदाहरण
न	नै	लैंकुन गरक्न	गर्छनै यसरीनै
रे	पो	आनारे ?	तिमि पो ?
रः	त	खोनरः ?	हो त ?
गः	त	इगगः	यो त
म	त	टामाम	आउन त
यो	है	खाडीयो	हेरौ है

अध्याय ५ लोहोरुड् पाठ

तल लेखिएको लोहोरुड् भाषाको पाठमा प्रयोग गरिएका शब्दहरू स्तरीय लेखनशैलीको लागि उदाहरण बनेका छन् ।

सक्पामी डुम्

आरे मा?लुड्पी एकक भेडा गोठ्ठाबी या?मी माआमीर
हानाम्सुड् लेन्टा सेन्टा एकक सक्पा टायुड्से रछ । हाड्
गोठ्ठाबी युड्मीम्पा चोबन डही नुड् डुरु चैखेयुड्सुहा रछ
। हाड् इ?या सक्पाए गोठ्ठाबी चुहा डही नुड् डुरु
डुड्मे सीसार गोठ्ठा ढानी गोठ्ठाबी टा:डा । हाड्
सक्पानुड् गोठ्ठा ढानी चुप्सीखेडाची हाड् काम्नुरो
यामुचाडाची । यामुचामारो सक्पाए गोठ्ठा ढानी लोडु “आना
काम्नुए लैना मान्ठाभने आनाम् काम् रक्मा सालुड्पी
टाङ्गक् माआ हाड् काम् चै माड्पारा सालुड्पी टाङ्गक्
टे:न चु?हा ? का:स आना रक्मा न काम्नुए टाङ्गक्
मेड्डीड्मा लीही?डे ? कामानुड् गोठ्ठा ढानी सीम्डु ।
गोठ्ठा ढानीए सक्पा लो:डु “आना का:रक्मान काम्नुए
लीमाम् लागि आम् सालुड्पी आने एमेड् सीमाले हाड् मी:बी

एम्मा लै हाड् आना सुड् कारक्मान काम्नुऐ लीःबक्ना ”
 सक्पाऐ गोठ्ठा ढानीमी खानावाँ खेमु हाड् “लु कासुड्
 आक्क्न लैडा लोडु ।” गोठ्ठा ढानीऐ सक्पा लोसु कें माड्
 माड् लो?नार ममन लैमा लैना, हाड् सक्पा ला काडा ।
 आक्कबाड् गोठ्ठा ढानीऐ सक्पा आम् सालुड्पी ऐमेड्
 सीःरे हाड् मीऐ एमे लोडु । हाड् सक्पाऐ उम् सालुड्पी
 ऐमेड् सीःडु हाड् मीऐ एम्पडु । मीऐ एम्भेटुरक्न सक्पामी
 टाडाक्पी मीः सुक्टीखेडा हाड् चट्टट कासे मीः उम्
 सालुड्बी हाःबका । सक्पा आट्ठा छलेड्गै, आट्ठा
 छलड्गै कामानुड् चैपडा हाड्कें गोठ्ठा ढानीऐ डाडै
 डाडा पीने लोडु, सक्पा डाडै डाडा पीन्डा हाड् पीम्मै
 पीम्मै सक्पा याक्टाखेडा, गोठ्ठा ढानीमी पालो टेसै टेसौ
 लोडु हाड् सक्पा टेसै टेसौ पीम्पडा । पीम्भे?मा रक्न
 एक्क योवा ठोम्टीखेमीम्पा ठालोबी सक्पा चेढीड्खेडा
 हाड् आक्कुबीन सीखेडा । गर हाड् गोठ्ठा ढानीऐ उम्
 नीवाँ टीःडु हाड् सक्पा सै?डु ।

अध्याय ६ निष्कर्ष

यो सानो पुस्तिकामा दिइएका सल्लाह र सुझाउले
लोहोरुङ् भाषाको साक्षारता र साहित्यको उत्थानमा सहयोग
गर्नेछ भन्ने हामीले पूर्ण आशा राखेका छौं ।

धन्यवाद ।